

БАХОВ І. С.

Міжрегіональна Академія управління персоналом

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено проблемам формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів в системі вищої лінгвістичної освіти, наголошується на необхідності застосування особистісно-діяльнісного підходу в процесі формування, виокремлено професійні функції перекладача.

Ключові слова: професійно-комунікативна компетентність, перекладацька діяльність, особистісно-діяльнісний підхід.

Статья посвящена проблеме формирования профессионально-коммуникативной компетентности будущих переводчиков в системе высшего лингвистического образования, подчеркивается необходимость применения личностно-деятельностного подхода в процессе формирования, выделены профессиональные функции переводчика.

Ключевые слова: профессионально-коммуникативная компетентность, переводческая деятельность, личностно-ориентированный подход.

Article is dedicated to problems of developing professional communicative competence of future interpreters in the system of higher linguistic education, it is stressed the necessity of application of personality active approach in the formation process, there are outlined professional functions of translator.

Key words: professional communicative competence, translating activity, personality active approach

Мета. Враховуючи важливість професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів в системі вищої освіти, у даній статті здійснюється аналіз особливостей формування зазначеної компетентності у сучасних лінгвокультурних умовах.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю вирішення проблеми формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів в системі вищої лінгвістичної освіти і розробки теоретико-методологічної стратегії в умовах нової педагогічної парадигми, яка ґрунтується на ідеях модернізації, гуманізації, гуманітаризації освіти.

Завдання статті полягає у теоретичному аналізі й обґрунтуванні особливостей формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів як однієї з умов підготовки гармонійно розвиненого фахівця з перекладу.

Теоретико-методологічну стратегію формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів може скласти методологічний підхід до дослідження. Звісно, сам підхід не може бути єдиним, він припускає, і навіть передбачає альтернативність застосовуваних освітніх стратегій [1:54]. Вдосконалення освіти відбувається з точок зору різних підходів: системно-структурного, програмно-цільового, професійно-особистісного, технологічного, синергетичного, інтегративно-модульного та інших.

Виходячи зі специфіки професійної комунікації майбутніх перекладачів, для ефективного здійснення якої потрібне системне використання лінгвістичних, соціокультурних, соціально-психологічних знань і відповідних умінь і якостей, які характеризують особливу “перекладацьку особистість”, здатну здійснювати діалог культур, ми обрали у якості базових підходів системний, культурологічний та особистісно-діяльнісний підходи.

Основи особистісно-діяльнісного підходу були закладені у працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, С. Рубінштейна, в яких особистість розглядалась як суб’єкт діяльності, котра, формуючись в діяльності та в спілкуванні з іншими людьми, визначає характер цієї діяльності та спілкування.

Поняття “професійна компетентність” досліджується з позицій теорії управління навчальним процесом, наукової організації навчального процесу, а також педагогічної акмеології, в якій виступає наслідком особливого типу організації предметно-специфічних знань, і результатом інтенсивної практики й навчання у відповідній предметній спеціалізації [2:256–257]. Формування професійної компетентності є обов’язковим компонентом змісту навчання, що займає повноправне місце у загальній професійній підготовці спеціаліста [3].

Інший дослідник С. Молчанов трактує професійну компетентність як “коло запитань, в яких суб’єкт володіє знаннями, досвідом, сукупність яких відображає соціально-професійний статус і професійну кваліфікацію”, а також деякі особистісні, індивідуальні особливості, що забезпечують можливість реалізації певної професійної діяльності [4:85].

На відміну від терміну “кваліфікація”, дане поняття включає поряд із суто професійними знаннями і вміннями такі якості, як

ініціативність, комунікативні здібності, уміння вчитися, логічно мислити, видобувати й переробляти інформацію.

Зважаючи на це, слід зазначити, що професійна компетентність відноситься до професії і характеризується ступенем підготовленості спеціаліста до професійної діяльності. Складові компетентності у більшості випадків розглядаються через призму аналізу професійно значущих властивостей і якостей спеціаліста, що забезпечують ефективне виконання поставлених перед ними завдань. Професійна компетентність досліджується також у контексті окремої професії. Цікавими є дослідження, які розглядають це поняття в галузі перекладознавства. Вивченню особливостей професійної компетентності перекладача присвячені праці таких науковців, як В. Комісаров, Л. Латишев, Р. Міньяр-Белоручев, В. Сафонова, І. Халєєва, Ю. Хольц-Мянттярі та ін.

У даній галузі професійна компетентність визначається, в першу чергу, як сума знань, умінь, навичок і особистісних характеристик, які потрібні перекладачу для успішного здійснення своїх професійних функцій [5:11].

Перекладацька діяльність має комунікативний характер і розглядається як особливий вид мовної діяльності, спрямований на реалізацію завдань міжмовної комунікації (В. Гак, Л. Латишев, Р. Міньяр-Белоручев, Х. Фермеєр, І. Халєєва та ін.). В процесі професійної комунікації перекладач виконує когнітивно-інформаційну, проектувальну, організаторську, посередницьку, гностичну, креативну функції. Когнітивно-інформаційна функція пов'язана з процесом прийому і передачі (кодування і декодування) інформації знаковими засобами (І. Я. Рецкер, А. Д. Швейцер та ін.); проектувальна функція полягає у виборі комунікативних дій, найбільш ефективних для вирішення професійних завдань, у вірогіднісному прогнозуванні наслідків такого вибору для досягнення поставленої мети (В. Вілс, Ю. Хольц-Мянттярі, Х. Фермеєр та ін.).

Організаторська функція проявляється в процесі безпосередньої взаємодії з клієнтами, коли перекладач намагається виконати конкретне завдання, застосовуючи індивідуальні засоби долаття труднощів і адекватним чином організовуючі інформацію, власну діяльність і поведінку в ході професійного спілкування.

Посередницька функція полягає у задоволенні зовнішньої потреби у спілкуванні між людьми, які не володіють спільною мовою, тобто розділені лінгвоетнічним бар'єром. Гностична (дослідницька) функція базується на здатності перекладача адекватно сприймати, розуміти, оцінювати іншу людину і давати реальну самооцінку. Виокремлення даної функції пов'язане з визначенням перекладу не як процесу кодування і декодування повідомлень, а як реалізації здатності до інтерференції, тобто здатності робити висновки з поведінки інших людей – вербальної та невербальної (Е. Гутт, М. Цвіллінг та ін.). Оскільки перекладач має самостійне право на остаточне рішення, правомірним є виділення креативної функції, яка регулює створення нової інформації і пов'язана з пошуком, обробкою і застосуванням інформації у конкретній ситуації для вирішення перекладацьких проблем (В. Вілс, В. Комісаров та ін.).

Реалізація цих функцій вимагає від перекладача певного рівня професійної компетентності. Як справедливо зазначає Р. Міньяр-Белоручев, “компетентність перекладача перш за все визначається знанням двох мов і вільне володіння ними” [6:11]. Дослідник включає до професійної компетентності перекладача володіння мовною, мовленнєвою компетенцією, а також навиками перекладу, ораторства і літературний талант.

Розглядаючи особистісно-діяльнісний підхід у вирішенні проблеми формування професійної компетентності майбутніх перекладачів у єдності його особистісного і діяльнісного компонентів, зазначимо, що першій співвідноситься з особистісним, або особистісно-зорієнтованим підходом в освіті (М. Алексєєв, Е. Бондаревська, Е. Зеєр, В. Серіков, І. Якиманська). Відповідно із зазначеним підходом головним в освіті стає особистість того, хто навчається, забезпечення комфортних, безконфліктних і безпечних умов її розвитку, реалізації її природних потенціалів. Концептуальна основа цього підходу витікає з положень багатьох концепцій і теорій минулого і сьогодення: в ідеях гуманізму, втілених у педагогічному досвіді В. Сухомлинського, Я. Корчака; в положеннях особистісно-гуманної концепції діалогу культур М. Бахтіна – В. Біблера та ін.

Особистісно-діяльнісний підхід у своєму особистісному компоненті передбачає, що в центрі навчання заходиться сам той, хто

навчається – його мотиви, цілі, неповторний психологічний склад, тобто студент як особистість [7].

Застосування особистісно-діяльнісного підходу у його особистісному компоненті в процесі формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів дає можливість активізувати внутрішні резерви особистості, яка саморозвивається: усвідомлення індивідом природних міжособистісних ситуацій, себе як учасника цих діяльнісних ситуацій, власних “бар’єрів” в професійному спілкуванні, дати йому концептуальний інструментарій для вирішення проблеми “Я – в перекладацькій ситуації”. Це передбачає спеціальну організацію його навчальної та квазіпрофесійної діяльності, оскільки зробити особистісний аспект єдиним означає закрити для себе шлях до вивчення закономірностей психічної діяльності і “тим більше діяльності і поведінки людини в цілому” [7:77].

У своєму діяльнісному компоненті особистісно-діяльнісний підхід має багатосторонні передумови формування: у загально педагогічному плані – це положення про суб’єкт-суб’єктні стосунки вчителя і учня (А. Дистервег) і активності того, хто навчається (Й. Песталоцці, А. Дистервег, Л. Толстой, П. Каптерев та ін.); в загально-психологічному – теорія діяльності (О. Леонтьєв), особистісно-діяльнісного опосередкування, (С. Рубінштейн, А. Петровський та ін.), теорія навчальної діяльності (Д. Ельконін, В. Давидов, І. Зимня, А. Маркова, І. Ільясов).

Діяльнісний компонент особистісно-діяльнісного підходу дозволяє вивчати педагогічні процеси в логіці цілісного розгляду усіх основних компонентів професійної діяльності (її цілей, мотивів, дій, аналізу результатів). При цьому в процесі професійної підготовки майбутній перекладач вчиться реалізовувати професійно-комунікативну діяльність. Діяльнісний компонент передбачає засвоєння знань, оволодіння уміннями в процесі власної активності, вирішення практичних завдань за рахунок гуманних, рівнопартнерських, суб’єкт-суб’єктних відносин.

З позицій гуманізації освіти особистісно-діяльнісний підхід передбачає створення сприятливих умов для “повноцінного прояву, розвитку особистісних функцій усіх суб’єктів освітнього процесу” [8:12].

Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів як міжкультурних посередників доцільно розглядати з урахуванням культурологічної концепції, в якій культура представлена як соціальне явище, в тому числі й педагогічне. Аналіз досліджень з проблем культурології дає можливість виділити деякі аспекти культурологічного підходу до вивчення процесу формування професійно-комунікативної компетентності майбутнього перекладача. На думку багатьох дослідників (А. Арнольдов, Ю. Єфимова, І. Громов, В. Тугаринов), людина завжди діє в рамках культури, будучи водночас об'єктом культурних дій і суб'єктом, творцем цінностей.

У працях В. Біблера, Н. Злобіна, І. Ісаєва проблема культури розглядається як проблема зміни самої людини, її становлення як творчої особистості. Це є також проблемою взаємодії людей, у якій відбувається взаємообразне формування, що забезпечує актуалізацію культури. З цього боку ми розглядаємо майбутнього перекладача як суб'єкта культури, як вільну, активну індивідуальність, котра зорієнтована на вільну творчість, і трансформує ставлення до накопиченої культури.

Інший аспект культурологічного підходу до дослідження професійно-комунікативної компетентності розглядає культуру як невід'ємну частину лінгвістичної освіти. Дослідження із застосування культурологічного підходу до вивчення іноземних мов активно проводилися у 80-х роках ХХ століття (Л. Блумфілд, Є. Верещагін, В. Костомаров, М. Фаєнова). Вони були зумовлені зміною соціальних і політичних умов у світі, більшою відкритістю міждержавних відносин, пошуком нових форм спілкування представників різних культур, необхідністю виховання толерантності до різних проявів культури іншої нації.

У підготовці перекладача цей підхід почав застосовуватися у зв'язку із зміною його соціальної ролі у суспільстві. Згідно з багатьма концепціями, перекладач виступає не лише у якості мовного посередника, а як мовний консультант, спеціаліст, котрий добре знається на мові, культурі, економіці відповідної країни. Як справедливо зазначає В. Комісаров, у перекладі стикаються різні культури, системи цінностей, різні, різні склади мислення, різні літератури, різні епохи, різні рівні розвитку, різні традиції і

установки [5:23]. Л. Д. Швейцер вважає переклад актом міжкультурної комунікації [9:47].

Урахування цих чинників в контексті лінгвістичної освіти майбутніх перекладачів означає вихід за межі мови до галузі соціальної історії людини, системи її соціальних знань, світоглядних ідей, системи цінностей і відносин, особливостей вербальної і невербальної поведінки та форм свідомості [10].

На думку вітчизняних та зарубіжних педагогів перспектива розвитку системи підготовки перекладачів повинна бути тісно пов'язана:

- з наявністю реального виходу на іншу культуру її представників;

- з конструюванням процесу професійного навчання як процесу пізнання іншої культури і відповідно усвідомлення ними своєї належності до певної соціокультурної спільноти, що буде сприяти створенню умов для взаєморозуміння та взаємодії представників різних культур в умовах полікультурної комунікації.

Застосування культурологічного підходу у формуванні професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів спрямоване на правильне сприйняття, розуміння і оцінку інших культур. Міжкультурне спілкування є у повному розумінні рівноправним діалогом культур. Повага до чужої культури і поглиблене пізнання своєї є передумовою культурної рефлексії, умінням поставити себе на місце партнера по спілкуванню, уявити його спосіб мислення, уміння знайти точки дотику в процесі комунікації. У свою чергу, це робить необхідним формування комунікабельності, толерантності, умінь соціальної взаємодії.

Ми розглядаємо процес формування професійно-комунікативної компетентності майбутнього перекладача як складний і багатобічний процес, як педагогічну систему, під якою ми розуміємо сукупність взаємопов'язаних засобів, методів і процесів, які необхідні для створення організованого, цілеспрямованого і навмисного педагогічного впливу на формування особистості. Для виявлення компонентного складу даної системи та її підсистем, їх зв'язку і відносин в процесі її функціонування і розвитку, нами застосовувався системний підхід, основні положення якого широко висвітлені у працях Ю. Конаржевського, Н. Кузьміної, Г. Серікова, В. Сластьоніна та ін.

Основним інструментом цього підходу є системний аналіз, який являє собою сукупність методів та прийомів для вивчення складних об'єктів. До педагогічних об'єктів і явищ застосовуються наступні чотири аспекти здійснення системного аналізу: морфологічний, структурний, функціональний, генетичний. Усі вони виступають в органічній єдності, яка обумовлена єдністю властивостей цілісної системи.

Таким чином, вивчення стану проблеми формування професійно-комунікативної компетентності в педагогічній теорії та практиці дозволило зробити наступні висновки: актуальність проблеми формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів визначається протиріччям між соціальною потребою у висококваліфікованих перекладачах, здатних компетентно здійснювати професійно-комунікативну діяльність, і недостатньою розробленістю шляхів формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів в теорії та практиці вищої освіти.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення особливостей формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів та висвітлити шляхи подальшого дослідження проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века: [учеб. пособие] / Б. С. Гершунский. – М.: Пед. общ-во России, 2002. – 512 с.
2. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / М. А. Холодная. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1997. – 397 с.
3. Жеребкина В. Ф. Формирование педагогической коммуникативной компетентности будущих учителей в процессе обучения в вузе: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / Валентина Федоровна Жеребкина. – Челябинск, 2001. – 18 с.
4. Молчанов С. Г. Теоретическая и практическая аттестация педагогических руководящих работников образовательного учреждения. – Челябинск: Изд-во Челябинск. гос. ун-та, 1998. – 255 с.
5. Комиссаров В. Н. Теоретические основы методики обучения переводу / В. Н. Комиссаров. – М.: МГЛУ, 1997. – 56 с.
6. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М.: Московский лицей, 1996. – 206 с.
7. Зимняя И. А. Педагогическая психология: [учеб. для вузов] / Ирина Александровна Зимняя. – М.: Логос, 2003. – 384 с.
8. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская. – М.: Педагогика–Пресс, 1996. – 285 с.
9. Швейцер А. Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – М.: Наука, 1987. – 214 с.
10. Верещагин Е. М. Костомаров В. Г. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного: [метод. рук-во] / Евгений Михайлович Верещагин, Виталий Григорьевич Костомаров. – М.: Рус. яз., 1992. – 246 с.